

Profeten Daniel møder muslimer i Europa

Samtaler mellem bibelforskning og moderne migrationsstudier

Af antropolog Ida Hartmann og bibelforsker Frederik Poulsen

Hvad har muslimer i Europa at gøre med Daniel i Bibelen? Eller bredere formuleret: Hvordan kan metoder og teorier fra studiet af nutidens migrationsstrømme kaste nyt lys over Bibelens ældgamle fortællinger om mennesker på flugt og tvangsflyttede befolkningsgrupper?

Dette store spørgsmål er vi for tiden optaget af at besvare i forskningsprojektet “Divergent Views of Diaspora in Ancient Judaism”, som er støttet af Danmarks Frie Forskningsfond.

Forskellige blik på migration

Projektet handler om de ældste jødiske samfund uden for Palæstina. Det gælder navnlig forholdet til hjemlandet og de forskellige syn på at leve i det fremmede, som vi finder i Det Gamle Testamente og i historiske kilder fra oldtidens Egypten og Mesopotamien.

Projektet ledes af lektor Frederik Poulsen, og med på holdet er tre postdoc’er: Alexiana Fry som er bibelforsker, Kacper Ziemia som er oldtidshistoriker og Ida Hartmann som er antropolog med speciale i migration og religion i nutidens Europa. Det lyder måske som en blandet landhandel, men det er netop pointen: at

undersøge migration og livet i det fremmede fra forskellige perspektiver og med udgangspunkt i forskellige fagtraditioner.

I hele 2024 har vi haft ugentlige møder, hvor det har været Ida Hartmanns opgave til hver gang at give et overblik over en afgrænset problemstilling ud fra et nutidigt perspektiv. Det kunne være synet på hjemlandet, religiøs identitet i det fremmede og spørgsmålet om at vende tilbage. Og dernæst at udvælge nogle studier, der ofte med afsæt i etnografisk feltarbejde afdækker erfaringer og oplevelser blandt migranter i vores verden i dag.

Sammen har vi så analyseret en række bibeltekster ud fra disse moderne studier. Fortællingen om patriarken Jakob, der i Første Mosebog beordrer Josef og sine andre sønner til at begrave ham i forfædrenes grav i Kana’an, har vi læst sammen med studier af tyrkiske migrantarbejdere i Vesteuropa, der rejser til Tyrkiet for at begrave deres afdøde i familiegravsteder på den anatolske højslette.

Vi har sammenlignet Ruths Bog med etnografiske analyser af nigerianske kvinder, der i drømmen om et bedre liv begiver sig mod Europa for at sælge sex. Vi har arbejdet med Jeremias’ Bog og

Ezra-Nehemias i spørgsmålet om religiøs autoritet mellem hjemland og diaspora.

Og vi har spejlet Daniels prøvelser ved det babylonske hof i studier af muslimske kvinder i Europa, der trods modstand og restriktioner insisterer på at bære tørklæde og bede de fem daglige bønner. Lad os kigge nærmere på dette eksempel.

Daniel i Babylon

Daniel og hans tre venner er unge og smukke mænd. De lever blandt de jøder, som babylonerne har ført bort fra Jerusalem, og bringes til hoffet for at tjene kongen som embedsmænd. For at kunne passe ind får Daniel og hans venner babylonske navne, undervises i babylonsk sprog og kultur og får mad fra kongens bord.

I dag ville man sige, at den babylonske konge står på mål for en striks integrationspolitik – med en fuldstændig assimilation og udslættelse af migranternes etniske særpræg som endemål. Og i en række *sitcom*-lignende episoder følger vi så, hvordan Daniel og hans venner navigerer mellem at efterkomme kongens krav og holde fast i deres jødiske kultur.

I kapitel 1 beder Daniel med henvisning til sin krops sundhed om at drikke vand og spise grøntsager i stedet for at indtage kød og vin fra kongens bord – muligvis også som et forsøg på at overholde jødiske spiseregler.

I kapitel 2 truer kongen alle sine underordnede med dødsstraf, hvis de ikke kan gætte og udlægge, hvad han har drømt; i ly af natten søger Daniel tilflugt hos sin Gud i bøn og belønnes med den styrke og visdom, der gør ham i stand til at imødekomme kongens urimelige krav.

Og i kapitel 6 ender Daniel i løvens hule, fordi han nægter at efterleve forbuddet mod at bede til andre end kongen. Tværtimod poserer han ved højlys dag foran det åbne vindue i bøn til sin Gud i Jerusalem. Og Gud holder hånden under Daniel, der til slut vinder kongens beundring.

Den første halvdel af Daniels Bog kan således læses som en række fortællinger om de dilemmaer og prøvelser, der følger med, når man i et fremmed land vil holde fast i egne traditioner og ritualer. Men bogen rummer også et løfte om belønning og anerkendelse, hvis man i krisesituationer holder fast i sig selv og sin Gud.

Muslimer i Europa

De dilemmaer, der udfoldes i Daniels Bog, vækker genklang blandt religiøse muslimer i Europa: Hvordan lever man i overensstemmelse med islamiske forskrifter, samtidig med at man lever op til det omkringlæggende samfunds krav og forventninger?

Kan man forene de fem daglige bønner med et aktivt studieliv? Tager man tørklæde på, når man skal til samtale om drømmejobbet? Hvad gør man, når vejen til statsborgerskab går gennem et håndtryk, der potentielt er i modstrid med religiøse normer?

Det er her vigtigt at huske på, hvilken tyngde religiøse praksisser og ritualer har i islamisk tradition. Islam er ligesom jødedommen en praksis-religion. Her er en afgørende forskel til protestantiske former for kristendom. For de fleste protestanter og danske kulturkristne står den indre tro som det uomtvistelige kardinalpunkt for det religiøse liv. Måske får den indre tro til tider et ydre udtryk, fx ved

bordbøn eller et synligt kors om halsen. Men troen går forud for og ses som uafhængig af ydre handlinger og symboler.

Sådan er det generelt ikke for muslimer. Her er den indre tro og de ydre, kropslige handlinger uløseligt forbundet. At bede, faste eller bære tørklæde er ikke blot udtryk *for* tro, de er veje *til* tro. Det er den daglige gentagelse af ritualer, der får troen til at spire og vokse sig stærk. I islam-antropologien kalder man ofte disse ritualer for “selv-kultiveringsteknikker”.

Feltarbejde blandt kvinder

Religionsantropologen Jeanette Jouili har undersøgt, hvordan kvinder i Frankrig og Tyskland balancerer mellem at være praktiserende muslim og aktivt deltagende samfundsborger. Den daglige bøn og iførelsen af tørklæde er – for forskningsdeltagerene – først og fremmest ‘teknikker’ til at kultivere et fromt og ærbart selv. Men for en minoritet bliver religiøse praksisser også hurtigt en ‘taktik’ til forhandle forholdet til det omkringliggende samfund og dets magtthavere.

Jouili præsenterer os for en række taktikker, der på forskellig vis kredser om u/synlighed, og som fordeler sig på et spektrum mellem bevidst synlighedsørelsen og decideret usynlighed. I det ene ende af spektret finder vi taktikker, der har karakter af åben protest. Det kan være muslimske studerende, der samles for at bede foran universitetets hovedbygning for at sætte fokus på manglende bederum på campus.

I den anden ende af spektret finder vi kontorarbejderen, der udfører middagsbønnen så diskret, at ingen kolleger op-

dager det. Hun bliver ganske enkelt sidende ved sit skrivebord og gennemgår bønnens koreografi i tankerne, men uden at udføre bevægelserne med kroppen.

I midten af spektret kan vi så placere de mangfoldige og ofte ret kreative måder, hvorpå muslimske kvinder lykkes med at tildække deres hår, uden at det afkodes som et religiøst statement af det omkringliggende samfund. Nogle kvinder binder fx tørklædet op i nakken i en stil, der af mange opfattes som boheme og ‘sekulært’. Andre kombinerer tørklædet med en cap, så udtrykket bliver street. Uanset om disse praksisser er åbenlyse, dobbelttydige eller skjulte, rykker de ved grænserne for, hvor og hvordan religiøsitet viser sig i det offentlige rum.

Protest i Babylon

Når vi læser fortællingerne i Daniels Bog sammen med Jouilis studie, udstyres vi med nye begreber og en ny ramme til at fortolke dem.

Når Daniel i kapitel 6 – trods et forbud – beder i vinduet vendt mod Jerusalem, fremstår scenen nu som en åben protest eller et udtryk for civil ulydighed. Daniel handler derved – ikke ulig de muslimske studerende i fællesbøn – ved bevidst at påkalde opmærksomhed omkring en religiøs praksis, der afviger fra flertallets.

Når Daniel og vennerne i kapitel 2 samles i det skjulte for at bede om hjælp, handler de på sin vis som kvinden, der skjult og tavst udfører sin islamiske bøn ved skrivebordet midt i arbejdstiden. I begge tilfælde bliver usynlighed eller afsondrethed det middel, der gør det muligt at vende sig mod sin Gud uden at provokere eller skabe konflikt med det omkringliggende samfund.

Og når Daniel i kapitel 1 vil undgå de lokale kulturprodukter, kød og vin, ved at henvise til 'sekulære' forhold som sundhed, svarer det til nutidens street-smarte hijab-mode, der leger med de visuelle koder. Daniel lykkes med at overtale de babylonske myndigheder til en diæt af vand og grøntsager, *netop* fordi han henviser til denne kost som vejen til den stærke og sunde krop – det vil sige et almenmenneskeligt skønhedsideal, som også babylonerne hylder.

Når nyt møder gammelt

Samlet set giver Jouilis studie os en ny indfaldsvinkel til at læse nogle bibelfortællinger, som er blevet læst mange gange før. Derudover er der flere gevinster ved at læse Daniels Bog sammen med etnografiske studier blandt for eksempel kvindelige muslimer i Europa.

For det første skaber spektret med u/synlighed en ramme for at se nye sammenhænge mellem kapitel 1, 2 og 6. Det bliver tydeligere, at disse kapitler kan læses som variationer over det samme tema, nemlig hvordan man skaber rum for sin religiøse praksis i et samfund, som på en gang fremstår fremmed og fjendtligt.

For det andet giver Jouilis studie os et analytisk sprog. Begrebsparret teknik/taktik gør det muligt fremhæve, at en bøn på en og samme tid kan være henvendt til Gud og til det omkringliggende samfund, og at modstand og samarbejdsvilje ikke nødvendigvis er hinandens modsætning.

På tværs af de tre scener ser vi nemlig, hvordan det faktisk er i kraft af Daniels insisteren på at holde fast i sin Gud og forfædrenes tradition, at han yder sit bidrag til det babylonske samfund. De

unge jøder bliver stærke og sunde, fordi de *ikke* spiser mad fra kongens bord, og Daniel bliver i stand til at tyde kongens drømme, fordi han *trods* kongen og fortsat beder til sin egen Gud.

For det tredje hjælper sammenligningen os til at tydeliggøre, hvor *anderledes* forholdene i Daniels Bog er i forhold til vores verden. Denne forskel er vigtig at være opmærksom på. Jouilis feltstudier omhandler virkelige mennesker i nutidens Europa, mens vi i Bibelen møder den fiktive karakter Daniel i et litterært univers skrevet på afstand af det fortalte. Og mens migranter i dag bevæger sig mellem nationalstater, immigrationsmyndigheder og nationale identiteter, så afspejler Bibelens tekster helt andre samfundsstrukturer i oldtiden uden klare landegrænser og afgrænsede etniciteter.

Fra Daniel til Danmark

Læsningerne i Bibelen minder os om, at migration er et ældgammelt fænomen. Migranter dengang som nu lever i en spænding mellem at tilpasse sig forholdene et nyt sted og så fastholde deres kulturelle baggrund.

Indimellem møder man den holdning, at muslimer, der følger islamiske forskrifter, lever i konflikt med danske værdier. Måske Daniels Bog giver anledning til at udfordre den antagelse. For Daniel yder sit bidrag til det babylonske hof netop i kraft af sin urokkelige forankring i sine forfædres religiøse skikke og sædvaner. Måske er islam for mange muslimer i dag ikke en hæmsko, men snarere det fundament, der kan hjælpe dem til at finde fodfæste i og bidrage til det danske samfund.